автор проекту Г. Бондаренко, керівник групи упорядників В. Прокопчук. Луцьк : Волинський національний університет, 2009. 2010 с., іл. (електронна версія).

23. Інформаційне видання «Волинські новини»: *Відійшов у вічність головний літописець історії Волині Геннадій Бондаренко* [Електронний ресурс]. https://www.volynnews.com/news/all/vidiyshov-u-vichnist-holovnyy-litopysets-istoriyi-volyni-hennadiy-bondarenko/

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-5

ЕВОЛЮЦІЯ ДОГОВІРНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ШКІЛЬНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ

Гальченко С. І.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького
м. Черкаси, Україна

Сучасна парадигма шкільної освіти вимагає якісного переходу від традиційного репродуктивного засвоєння сухих фактів і дат до формування у здобувачів освіти стійких предметних та ключових компетентностей, здатності до критичного мислення й самостійного опрацювання складних масивів інформації [7, 107–110; 8, 142–145; 12, 109–112]. У цьому контексті історичні дисципліни постають як своєрідні дослідницькі лабораторії соціального та політичного досвіду людства, де системний аналіз міждержавних договорів виступає потужним евристичним і дидактичним інструментом [6, 53–56; 7, 111–114]. Тексти міжнародних угод відкривають здобувачам освіти доступ до автентичного нормативного простору минулих епох, перетворюючи історію з абстрактного наративу на динамічний процес ухвалення конкретних рішень, правових компромісів та зіткнення стратегічних інтересів.

Опрацювання нормативно-правових документів докорінно трансформує роль здобувача освіти з «пасивного слухача» на «активного дослідника». Такі першоджерела безпосередньо фіксують живу мову епохи, її понятійний апарат і морально-етичні обмеження, наочно демонструючи складну еволюцію базових політичних категорій: від апеляції до незмінного «божественного порядку» та розгляду дипломатичних відносин як «приватної династичної угоди монархів»,

до остаточного утвердження свіцького прагматизму й концепції «державного інтересу» [7, 107–110; 12, 109–112]. Систематична робота з змістом угод стимулює розвиток критичного джерелознавства, адже спонукає школярів здійснювати аналіз текстів, виявляти юридичну термінологію, декодувати підтексти й зіставляти декларовані наміри підписантів із реальною геополітичною ситуацією на момент ратифікації.

Використання міждержавних договорів у шкільному курсі дозволяє наочно простежити системну трансформацію міжнародного права від найдавніших часів до Ранньомодерної доби. У Стародавньому світі перші відомі угоди, зокрема договір між містами Лагаш і Умма близько 3100 р. до н. е. або «Вічний мир» Рамсеса II з хетським царем Хаттусілі III 1272/1278 р. до н. е., вирізнялися вираженим казуальним характером і тотальною сакралізацією зобов'язань [2, 18–19; 4, 26–28; 9, 90–91]. У правосвідомості давніх народів єдиним гарантом непорушності міжнародних кордонів виступав страх перед божественною карою: договори супроводжувалися покликанням на пантеони «тисячі богів» та детальними релігійними карами на випадок зради, що заклало первинну основу фундаментального принципу добросовісного виконання зобов'язань *pacta sunt servanda* [2, 99; 3, 137; 9, 91–92].

Епоха Середньовіччя принесла децентралізацію та своєрідну «приватизацію» публічної влади, де міжнародні відносини тривалий час зводилися до складного комплексу васально-ленних клятв, феодальних сюзеренітетів і династичних шлюбів. Вагомим стабілізуючим чинником того часу стала Католицька церква, яка за допомогою інструментів канонічного права, встановлення інститутів «Миру Божого» (*Pax Dei*) та «Перемир'я Божого» (*Treuga Dei*), а також філософсько-теологічної концепції «справедливої війни» (*bellum iustum*) Томи Аквінського прагнула суттєво обмежити тотальну жорстокість міжфеодальних воєн [3, 137; 4, 248–249; 10, 65–66; 13, 208–212].

Якісний перелом відбувся внаслідок підписання Мюнстерського та Оснабрюцького мирних договорів 1648 року, що підсумували трагедію Тридцятилітньої війни та зафіксували зародження модерної системи міжнародних відносин. Вестфальський мир остаточно легітимізував принципи державного територіального верховенства (*jus territorialis*), суверенної рівності акторів, невтручання у внутрішні справи, право на укладення автономних зовнішніх союзів (*jus foederis*), релігійний паритет і тріумф прагматичної доктрини «державного інтересу» (*raison d'état*), поклавши край теократичним амбіціям папства та Священної Римської імперії [1, 235; 4, 534–540; 11, 210–215; 14, 11–18].

Глибоке опрацювання текстів мирних договорів дає змогу системно формувати та розвивати чотири базові складові дослідницької компетентності здобувачів освіти [1, 11–18; 7, 107–112; 12, 109–114]:

- інформаційно-аналітичну, що передбачає оволодіння логічними операціями аналізу, синтезу, наукової дедукції та індукції, структурування юридичних положень на окремі статті, умови й гарантії для самостійної реконструкції міжнародно-політичного процесу;
- критично-джерелознавчу, яка базується на строгому дотриманні принципу наукової об'єктивності, здатності визначати походження документа, оцінювати ступінь його автентичності, виявляти приховані пропагандистські штампи, замовчування реальних компромісів або тенденційне висвітлення перемог і територіальних поступок;
- порівняльно-історичну, що полягає у формуванні вмінь як синхронного аналізу (зіставлення норм і формулювань різних угод одного хронологічного зрізу чи регіону), так і причинно-наслідкового (виявлення якісної трансформації одного й того самого дипломатичного інституту крізь призму кількох історичних епох);
- аксіологічну (ціннісну), яка забезпечує переосмислення наслідків міжнародних конфліктів крізь призму гуманізму, прав людини, загальнолюдських цінностей та ціни перемоги, виховуючи розуміння пріоритетності дипломатичного діалогу над мілітарною агресією.

Для забезпечення високої результативності цієї діяльності на уроках історії застосовується багаторівневий комплекс спеціальних методичних розробок та алгоритмів [7, 112–115; 8, 142–145]. Провідним засобом виступають алгоритмізовані пам’ятки аналізу історичних джерел, адаптовані до вікових і пізнавальних можливостей здобувачів освіти. Так, спрощена пам'ятка для 5–6 класів орієнтує здобувача на послідовне вирішення базових завдань: з’ясувати назву, дату і сторони підписання угоди, виписати 2–3 найбільш суттєвих факти чи зобов'язання, пояснити за допомогою словника незрозумілі застарілі поняття та сформулювати лаконічний власний висновок про те, яке значення мала ця домовленість для людей того часу [5, 12–18; 7, 113–115; 8, 145–148].

Для учнів 7–11 класів впроваджується універсальна дослідницька пам’ятка поглибленого типу, що передбачає структурований чотирикроковий аналіз: встановлення автора, часу, географічного простору, історичного контексту укладення угоди та її первинного виду; детальне коментування територіальних, контрибуційних, військових та політичних статей, розкриття механізму виконання положень; співставлення змісту документа з альтернативними свідченнями епохи, з’ясування реальних мотивів підписантів, розмежування формальних правових формулювань та фактичних поступок; визначення безпосередніх та довгострокових наслідків договору для сторін, регіону й системи міжнародних відносин загалом [7, 115–120; 8, 148–152; 12, 111–116].

Особливе пізнавальне значення має впровадження багатоперспективного підходу в навчанні. Залучення до аналізу договору широкого

кола супутніх джерел (нот дипломатичного протесту, депеш, приватної кореспонденції послів, щоденникових записів очевидців, релігійних памфлетів) позбавляє школярів лінійного сприйняття історії та навчає відрізняти урочисто декларовані наміри трактату від прихованих за лаштунками імперських амбіцій [7, 112–114; 8, 145–147].

Високою продуктивністю відзначається також метод розв'язання історико-правових казусів. Школярам пропонується відчути себе юристами епохи та розв'язати реальну суперечку: наприклад, здійснити правовий аналіз прецеденту 1650 року щодо законності дій правителя Гессену, який підписав військовий альянс із Французьким королівством, аргументуючи власну позицію ст. LXV Мюнстерського договору та § 1 ст. VIII Оснабрюцького договору, якими імперським чинам надавалося автономне право укладати зовнішні союзи (*jus foederis*), якщо вони не спрямовані проти Імперії та її верховного закону [4, 534–536; 7, 116–118; 14, 14–15].

Найвищим ступенем інтерактивної взаємодії виступають технології ситуаційного моделювання («Жива історія»), передусім розгорнута проєктна рольова гра «Вестфальський конгрес 1648 року». Розподіл учнівського колективу на п'ять автентичних дипломатичних делегацій (Франція, Швеція, Священна Римська імперія / австрійські Габсбурги, Папський нунцій та Венеціанська республіка як офіційний медіатор) змушує школярів вивчати позиції сторін, вести складні багаторівневі переговори, шукати взаємні поступки в умовах релігійної напруги та конструювати нову архітектуру загальноєвропейського балансу сил [5, 12–18; 7, 116–118; 8, 148–150; 12, 114–116].

Отже, аналіз історичної еволюції міждержавних договорів – від магічно-сакральних присяг Стародавнього світу крізь християнський універсалізм Середньовіччя до секуляризованого правопорядку Вестфальської системи – слугує фундаментальним змістовим та методичним матеріалом сучасної історичної освіти [4, 538–540; 14, 10–18]. Такий навчально-дослідницький вектор забезпечує повноцінний відхід від догматичного заучування хронології на користь інтелектуального наукового пошуку, комплексно формуючи зрілу громадянську позицію, високу правову культуру та аналітичний тип мислення [7, 118–121; 12, 112–116].

Література:

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. 2-ге вид., перероб. й доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

2. Гавриленко О. А., Новікова Л. В., Сироїд Т. Л. Історія міжнародного права: хрестоматія-практикум. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 676 с.

3. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник / О. М. Бандурка, О. М. Головко, І. А. Логвиненко та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки. 2-ге вид., допов. та змін. Харків : ХНУВС, 2021. 596 с.

4. Лиман С. І., Парфіненко А. Ю. Історія міжнародних відносин та дипломатії (довестфальська доба) : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2024. 700 с.

5. Мокрогуз О., Єрмоленко А., Розумієнко О. Всесвітня історія. 8 клас: Розробки уроків. Харків : Веста: Видавництво «Ранок», 2008. 352 с.

6. Молоткіна В. Вивчення історичних постатей на уроках історії України як засіб формування креативності мислення учнів. *Український літопис.* 2023. № 2. С. 53–63.

7. Молоткіна В., Тарапон О. Історичні документи як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. *Соціум. Документ. Комунікація.* 2022. Вип. 16. С. 107–129.

8. Мороз П., Мороз І. Стан використання історичних джерел на уроках історії в старшій школі. *Український педагогічний журнал.* 2019. № 4. С. 142–153.

9. Окладна М. Г., Перерodова А. О. Етапи становлення договірного права в історії міжнародного права. *Право та інновації.* 2021. № 2 (34). С. 90–95.

10. Олизько В. В. Міжнародне право в епоху Середньовіччя. *Міжнародні читання пам'яті П. Є. Казанського* : матеріали міжнар. наук. конф. Одеса : Фенікс, 2010. С. 64–67.

11. Теорія міжнародних відносин: підручник / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2022. 456 с.

12. Ткаченко Т., Соловйова Т., Ткаченко О. Історичні джерела як засіб формування дослідницьких компетентностей учнів та студентів при вивченні курсів з історії та громадянської освіти. *Український літопис.* 2025. № 5. С. 109–117.

13. Фаст О. О. Роль Європейського Середньовіччя у формуванні міжнародного права. *Право і суспільство.* 2020. № 6-2, ч. 2. С. 208–213.

14. Шумський І. К. Значення Вестфальського миру 1648 року в формуванні системи міжнародних відносин. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип 26. С. 10–18